

DLA doktori értekezés tézisei

Velez Alekszandra

II. Frigyes Vilmos, a csellista király
és a neki ajánlott vonósnégyesek Boccherini
tollából

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2016

I. A kutatás előzményei

Boccherinit az utókor úgy tartja számon, mint minden idők egyik legkiválóbb csellóvirtuózát. Briliáns hangszer technikáját számos korabeli írás méltatta, de ma kevesen tudják róla, hogy zeneszerzőként talán még nagyobb elismerést vívott ki kortársai körében.

Cselló- és kamaratanárként nagyon sok művével kerültem kapcsolatba. Boccherini zeneszerzőként számos műfajban alkotott, de figyelmemet csellódarabjai mellett leginkább a rendkívül gazdag vonósnégyes-irodalma kötötte le. Lenyűgözött kompozícióinak könnyed hangulatábrázolása és zenéjének átható tisztasága. Boccherini kvartettjeinek tanítása során feltűnt, hogy a zeneszerző egyes műveiben a csellószólamot kiemeli a többi szólam közül. Ezek a tételek technikailag és zeneileg is magasabb elvárásokat támasztanak a csellista felé. Kis kutatómunka után kiderült, hogy ezeket a vonósnégyeseket a szerző II. Frigyes Vilmosnak, a csellista királynak ajánlotta. Az is egyértelművé vált számomra, hogy II. Frigyes Vilmosról a zenetörténet nem megfelelő módon emlékezik meg. Nevét a szakirodalom szinte csak lábjegyzetként említi, pedig rajongása a zene, különösképpen a kamarazene iránt számos kiváló zeneszerzőt, köztük Boccherinit is nagyszerű művek megírására ösztönözte. Ezeket a gondolatokat összegezve arra a döntésre jutottam, hogy dolgozatomban a súlypontot két problémára helyezem; egyrészt bemutatom II. Frigyes Vilmos, a műkedvelő zenész és Boccherini nagyon

érdekes munkakapcsolatát, ráirányítva a vizsgálatot arra is, hogy a király hangszertudása milyen inspirációt jelentett a zeneszerző számára, másrészt izgalmas feladatnak tűnt a királynak írott vonósnégyesek elemzése előadói szempontok alapján.

II. Források

A szakirodalom feltárása, gyűjtése, elemzése igen nehéz feladat volt. Az általam meghatározott témakörben magyar nyelvű kutatás még nem született, habár a nemzetközi szakirodalma elég nagy.

II. Frigyes Vilmos nem volt fontos szereplője a németporosz történelemnek, de nagylelkű és fontos mecénásként óriási szolgálatot tett a zenetörténetnek. Életrajzi és németporosz történelmi írásokból, valamint több zenetörténeti anyag összegzésével foglaltam össze II. Frigyes Vilmos porosz király rövid életrajzát és a zenéhez fűződő kapcsolatát.

Boccherini 91 vonósnégyeséről átfogó tanulmány nem készült. Különböző dokumentumok és tanulmányok összehasonlításával, összegzésével igyekeztem kialakítani egy általános képet vonósnégyeseiről, amelybe belehelyezhettem a királynak írott négytételes kvartettjeit.

A vonósnégyesek tanulmányozása során a Berlini Állami Könyvtárban (*Staatsbibliothek zu Berlin*) őrzött eredeti Boccherini kéziratokat és azok másolatait vettem alapul. A kvartettek elemzéséhez az 1798-ban, a Pleyel kiadó által megjelentetett kottákat használtam. Ezt a kiadást maga

Boccherini felügyelte, ezért értékes információkat tartalmaz. A művei megértéséhez és tanulmányozásához igyekeztem olyan forrásokat alapul venni, amelyeket dolgozatom szempontjából értékesnek találtam. Ebben a munkában kiemelt irodalomként használtam a következő tanulmányokat:

Speck, Christian: *Boccherinis Streichquartette. Studien zur Kompositionweise und zur gattungsgeschichtlichen Stellung*. München: Wilhelm Fink, 1987.

Rothschild, Germaine de: *Luigi Boccherini. His Life and Work*. London: Oxford University Press, 1965.

Parker, Mara: *Soloistic Chamber Music at the Court of Friedrich Wilhelm II, 1786-1797* PhD disszertáció, Indiana University, 1994. (Kézirat).

Kaiserkern, Babette: *Luigi Boccherini. Leben und Werk. Musica amorosa* Wiesbaden: Weimarer Verlagsgesellschaft, 2014.

Le Guin, Elisabeth: *Boccherini's Body: an Essay in Carnal Musicology* Berkeley: University of California Press, 2006.

Pape, Winifried – Boettcher, Wolfgang: *Das Violoncello. Geschichte, Bau, Technik, Repertoire*. Mainz: Schott Musik International, 1996.

Hoven, Lena van der: *Musikalische Repräsentationspolitik in Preußen (1688-1797)*. Kassel: Bärenreiter, 2015.

III. Módszerek

Dolgozatomat két részre osztottam. Az első részben, amelyhez az első, második és harmadik fejezet tartozik, megpróbáltam átfogó képet nyújtani II. Frigyes Vilmos porosz uralkodóról. A királyról, aki műkedvelő zenészként nagyszerűen csellózott és bőkezű mecénásként számos kiváló zeneszerzőt ösztönzött kitűnő művek megírására. Kiemeltem életének fontos momentumait és igyekeztem általános képet adni a porosz kultúrában betöltött szerepéről. Összegyűjtöttem az összes számomra elérhető szakirodalmat és összegeztem, illetve összevetettem azokat. Körüljártam a király Boccherinihez fűződő kapcsolatának érdekes kérdéseit, amelyek lényegében hozzájárultak ezeknek a vonósnégyeseknek a megszületéséhez. Megpróbáltam tisztázni a legújabb kutatások eredményeinek összegzésével Boccherini poroszországi tartózkodásával kapcsolatos tévhiteket. Felvettem a Berliini Állami Könyvtárral (*Staatsbibliothek zu Berlin*) a kapcsolatot, ahol a Berliini Kulturális Örökség (*Preußischer Kulturbesitz*) keretein belül őrzik Boccherini eredeti kéziratait. Módomban állt tanulmányozni a gyűjtemény azon részét, amely digitalizált formában is elérhető, s e lehetőség révén, valamint más tanulmányok felhasználásával érdekes észrevételeket tettem.

A második részben előadói szempontok alapján tanulmányoztam a királynak ajánlott vonósnégyeseket. Elsősorban a kvartettek szólamainak viszonyát vizsgáltam, különösképpen azokat kiemelve, amelyekben Boccherini a csellónak fontos szerepet juttat. Áttekintettem a 29

vonósnégyes partitúráját, melyek egy részét a Berlini Állami Könyvtár archívumából szereztem be. Munkámat nehezítette az a tény is, hogy ezek közül 14 kvartett még nem jelent meg nyomtatott formában és hangzó anyag sem készült belőlük. Kiválasztva azokat a műveket, amelyekben a cselló kiemelt szerephez jut, és a többi hangszer kezelése is érdekes, felkértem néhány zenész barátomat ezeknek a műveknek az átjátszására. Végül arra a következtetésre jutottam, hogy Boccherini négyteteles vonósnégyesei azok, amelyekben a cselló leginkább bemutatja a hangszer páratlan lehetőségeit. Tovább szűkítve a kört, azokkal a tételekkel foglalkoztam munkám során, amelyek technikailag is kihívást jelentenek a cselló számára. A tételek elemzése mellett a cselló szólamában megjelenő kulcsváltások és ujjrendek összefüggését is vizsgáltam.

IV. Eredmények

Munkám során bemutattam II. Frigyes Vilmost, a nagylelkű mecénást és a nagyszerű zenészt. Részletesen tárgyaltam életének azon szakaszait, amelyek valamilyen módon a zenéhez kapcsolódtak. Mecénásként neve ismert a zenetörténészek körében, de csellistaként nagyon keveset tudunk róla. Éppen ezért munkámban az elérhető írások és dokumentumok alapján megpróbáltam feltérképezni a király hangszeres tudását. Szándékaim szerint eredményeim nem csak a csellisták számára szolgálnak újabb adalékokkal, de a szélesebb szakma számára is új megvilágításba sikerül helyeznem II. Frigyes Vilmost.

Vizsgálatomban bemutattam Boccherini és a király munkakapcsolatát, és választ kerestem arra, miképpen befolyásolta Boccherini munkáit ez a kölcsönös megbecsülésen alapuló viszony. A tények ilyen jellegű összekapcsolása és összefüggéseinek feltárása újszerű megvilágításba helyezi a zenészt és az uralkodót.

Boccherini négytétéles vonósnégyeseit, amelyeket a királynak ajánlott, egy új megközelítés szerint tanulmányoztam. Megfogalmaztam kvartettjeiben a négy hangszer szólamainak jellemvonásait és kapcsolatát.

Boccherini vonósnégyeseiben tanulmányoztam a szólamok önállóságát és a hangszerek közötti hierarchiát, a szólamokhoz köthető hangulat és karakterábrázolást, az egységes hangzásvilág megteremtését és az ehhez tartozó zenei eszköztárat. Továbbá rávilágítottam a csellószólamban felmerülő néhány technikai probléma érdekességére és megoldásának megvalósítására. Tanulmányoztam a cselló szólamában az ujjrendek és a kulcsok használatának kapcsolatát. Ezek áttekintésével és elemzésével alátámasztottam Christian Orth által tett megfigyeléseket. Tudomásom szerint ezeknek a műveknek az ilyen szempontok alapján történő elemzése még nem történt meg.

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a téma magyar nyelvű szakirodalmának teljes hiányát disszertációmmal nem tudom kielégítően pótolni, hiszen Boccherini vonósnégyeseinek kutatása rendkívül bonyolult és összetett feladat, de meggyőződésem, hogy a téma iránt érdeklődők megbízható és hasznos információkat találnak dolgozatomban.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Boccherini műveivel tanulmányaim, de főként tanári munkám során kerültem kapcsolatba. A zeneszerző kamaraműveinek megismerése nagyon nagy és nehéz feladat, hiszen a vonós hangszerekre írott műveinek száma igen magas. Már fiatal növendékként is számos kamaraművét játszottam, de később tanárként és előadóként már tudatosan is igyekeztem darabjait minél nagyobb számban megismerni és átjátszani. Az általam tartott kamaraórák és mesterkurzusok során igyekeztem ezt a tudást megosztani a hallgatókkal, és érdeklődésüket felkelteni Boccherini művei iránt. Így számos vizsgán és koncerten szólaltak meg a zeneszerző triói és vonósnégyesei. Remélem, disszertációm hozzájárul ezeknek a nagyszerű műveknek a megismeréséhez és népszerűsítéséhez.